

Pedagogisch project van de openbare gemeenschapsinstellingen met een beschrijving van de soorten uitstappen en hun omkadering

Algemene voorstelling van het pedagogisch project¹

De organisatie van de jeugdinstanties en het daar geboden begeleidingsaanbod kadert volledig in de standpunten van de Vlaamse Regering zoals deze werden ingenomen ten aanzien van de initiatieven tot aanpassing van de wet betreffende de jeugdbescherming (zie VR 24 december 2004, punt 7 en VR 22 juli 2005, punt 36). Deze houden in dat met dit aanbod “herstellende, pedagogische, responsabiliserende, sanctionerende en maatschappijbeveiligende finaliteiten” worden nagestreefd.

De missie en de visie die werden ontwikkeld voor het pedagogisch handelen in de openbare gemeenschapsinstellingen sluiten onmiddellijk bij de hoger vermelde standpunten aan:

Missie:

“Binnen een geïntegreerd welzijnsbeleid staan we garant om jongeren voor wie vrijheidsinperking en een structuurverlenend aanbod noodzakelijk zijn, regionaal een kwaliteitsvolle, pedagogische en subsidiaire hulpverlening te bieden om hen een beter toekomstperspectief te geven in de samenleving.”

Visie:

“Binnen het pedagogisch en therapeutisch handelen leren wij de jongeren op cognitief, emotioneel, sociaal en gedragsmatig vlak hun competenties vergroten en adequaat aanwenden zodat zij maatschappelijk op een minder kwetsbare en meer aanvaarde wijze kunnen functioneren en een minder ingrijpende hulpverlening mogelijk wordt.”

Met andere woorden, wat ook de reden van plaatsing is van de betrokken jongeren, de uiteindelijke doelstelling zal steeds gericht zijn op een re-integratie in de maatschappij. Het behoort tot de opdracht van de openbare gemeenschapsinstellingen deze jongeren te leren omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid.

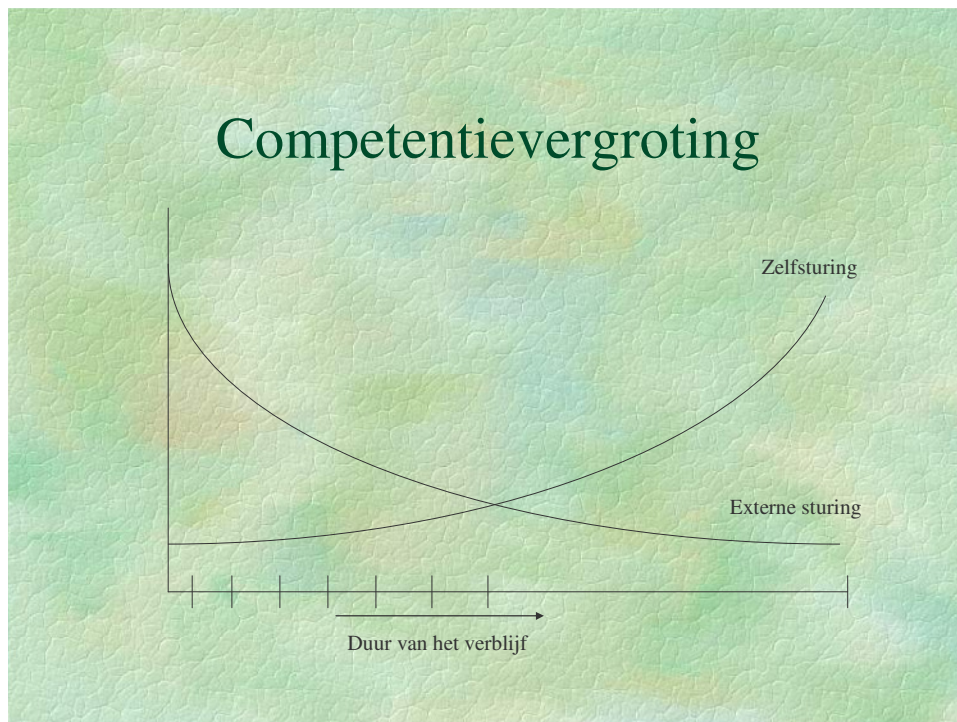
Het pedagogische project van de openbare gemeenschapsinstellingen wordt dan ook uitgewerkt onder de vorm van een traject. Dit traject omvat structurele en individuele elementen. Structureel gaat de aanvangsfase van het verblijf gepaard met een ingrijpende vrijheidsbeperking en een hoge mate van structurering. In latere fasen gaat het verblijf gepaard met het geven van kansen om te leren omgaan met de geleidelijk herwonnen vrijheid en om verantwoordelijkheid op te nemen voor het eigen handelen. Op deze manier evolueert de verblijfssituatie van de jongere van een maximum aan controle en sturing naar een overwogen en gefundeerde pedagogische veiligheid.

¹ Voor een gedetailleerde presentatie van het pedagogische project zie: *Procesimplementatieplan: eindrapport pedagogische en therapeutische werking in de Gemeenschapsinstellingen voor Bijzondere Jeugdbijstand*. Goedgekeurd door de Vlaamse minister bevoegd voor welzijn op 25 april 2003.

Gedrag dat in functie staat van of bijdraagt tot dit proces van toenemende zelfsturing en verantwoordelijkheid wordt geoefend in daartoe geëigende activiteiten en settings. Deze situeren zich zowel binnen als buiten de muren van de openbare gemeenschapsinstellingen. De aanwending ervan gebeurt intentioneel en gradueel binnen het kader van het pedagogisch, therapeutisch en onderwijsaanbod. Extramurale activiteiten hebben met andere woorden niet de bedoeling (louter) ontspannend of belonend te zijn, al zal iedere activiteit buiten de muren altijd wel een stuk voldoening inhouden.

Door dit trajectmatig werken wordt ook een concreet verblijfsperspectief voor de jongeren gecreëerd. Dit perspectief draagt bij tot het aanvaarden van de plaatsing en het welbevinden van de jongere. Hierdoor verhogen de kansen dat de jongere zich openstelt voor gerichte begeleiding en behandeling, en vermindert tegelijk ook het risico op incidenten (agressie, ontvluchtingen, e.d.).

Extramurale activiteiten vormen dus een essentieel onderdeel van een leerproces gericht op het vergroten van zelfcontrole en verantwoordelijkheidsbesef én scheppen tegelijk een verblijfsperspectief dat de jongere moet motiveren tot gedragsverandering.

Figuur 1: Toenemende nadruk op zelfsturing naarmate het verblijf in de instelling vordert

Uitbouw van extramurale activiteiten binnen het pedagogisch project

Met eventuele uitzondering van extramurale activiteiten in functie van vervolghulpverlening (cf. infra: soorten uitstappen) komt een jongere in een openbare gemeenschapsinstelling pas in aanmerking voor deelname aan extramurale activiteiten na een a priori vastgestelde verblijfsduur.

Structureel kunnen jongeren in een **open gemeenschapsinstelling** ten vroegste na 4 weken verblijf de instelling verlaten zonder begeleiding.

Inzake a priori vastgestelde verblijfsduur geldt in een **gesloten gemeenschapsinstelling** een aparte regeling voor meisjes en jongens. Structureel kunnen meisjes ten vroegste na 4 weken en jongens ten vroegste na 8 weken verblijf de gesloten instelling verlaten. Voor de berekening van dit aantal weken kan voor de jongens de periode van een voorafgaand verblijf in De Grubbe mee in aanmerking genomen worden.

De differentiatie tussen de verblijfsperiode voor jongens en meisjes wordt gemaakt op basis van drie overwegingen. Ten eerste is er in een gemeenschapsinstelling voor meisjes een permanente vermenging van POS en MOF jongeren waarbij voor POS geen regels zijn gesteld omtrent uitstappen; ten tweede is er de vaststelling dat de “als misdrijf omschreven feiten” bij meisjes meestal veel lichter van aard zijn dan bij de jongens; ten derde geldt hierbij ook de overweging dat “potentieel in aanmerking komen voor” niet hetzelfde is als “recht hebben op” uitstappen.

Dit alles wil niet zeggen dat elke jongere na de a priori verblijfsduur ook effectief geschikt wordt bevonden om de instelling te verlaten in het kader van uitstappen. De toestemming hiervoor is mede afhankelijk van een risicotaxatie aan de hand van welomschreven criteria (cf. infra).

Vervolgens wordt het traject van elke jongere individueel bepaald: de snelheid waarmee de extramurale activiteiten worden aangewend, de radius en de levensdomeinen waarbinnen ze worden aangewend, en de mate waarin zelfsturing wordt opgebouwd binnen deze activiteiten.

Dit traject krijgt vorm in een handelingsplan dat voorbereid en opgevolgd wordt in tweewekelijkse multidisciplinaire cliëntbesprekingen. In dit handelingsplan komen systematisch en gestructureerd doelstellingen, werkpunten, en uitstroomperspectief van de jongere aan bod.

Er wordt uitgebreid aandacht besteed aan de individuele werkpunten van een jongere. Deze kunnen betrekking hebben op het aanleren van vaardigheden die de jongere moet inoefenen in functie van de ontwikkelingstaken die op dat moment voor de jongere aan de orde zijn. Het kan ook gaan om praktische, cognitieve en/of sociale vaardigheidstekorten die een rol spelen bij het probleemgedrag van de jongere. Sommige werkpunten zijn gericht op veranderingen in of herstel van het contact met ouders, familieleden, leerkrachten, vrienden, netwerken of de samenleving.

Naar het einde van het verblijf wordt gericht en intenser aandacht besteed aan zelfsturing of interne controle in functie van het concrete of verwachte uitstroomperspectief. Dat betekent dat jongeren leren hun eigen gedrag te observeren en af te stemmen op de doelen van henzelf en de omgeving. Er wordt ook gewerkt aan vaardigheden die jongeren nodig hebben in de leefsituatie waarin ze terecht komen na hun vertrek uit de instelling.

Risicotaxatie met betrekking tot extramurale activiteiten

Het daadwerkelijk deelnemen aan activiteiten buiten de instelling, zowel individueel als in groep, wordt altijd voorafgegaan door een inschatting van risico's en van de verwachte hanteerbaarheid van eventuele risicosituaties, zowel ten aanzien van het individu als ten aanzien van de groep.

Uiteraard vormen ook de aard en de kenmerken van de uitstap zelf een element dat meespeelt bij de inschatting van de omvang en van de hanteerbaarheid van deze risico's.

Voorstellen van opvoeders of leerkrachten voor extramurale **groepsactiviteiten** worden steeds voor goedkeuring voorgelegd aan de directie van de instelling. Voorstellen over **individuele** deelname aan extramurale activiteiten worden gestuurd vanuit dagelijks overleg met de pedagogische directie en de tweewekelijkse cliëntbesprekingen (multidisciplinair overleg).

Volgende factoren worden bij de risicotaxatie uitdrukkelijk in overweging genomen:

Op individueel vlak:

- de aard van het misdrijf waarvoor de jongere vervolgd wordt;
- gedrag en houding: mate van medewerking aan de begeleiding en aanvaarding van toezicht, sociale vaardigheden, gewelddadigheid
- cognitieve mogelijkheden: intelligentie, probleeminzicht, zelfkennis
- emotieregulatie: mate van impulsiviteit, stemmingschommelingen, zelfcontrole
- middelenmisbruik: drugs, alcohol,....
- stresserende gebeurtenissen: bijv. plotse dood van familielid, breuk met een vriend(in),...
- toekomst- of uitstroomperspectief dan wel de verwachting of zekerheid dat het parket het uithanden geven² zal vorderen
- voorafgaande ervaringen met uitstappen
- in hoeverre is de jongere gekend door de begeleider(s)?
- de fase van het verblijf (cf. supra: individueel traject)

Ten aanzien van de groep:

- de aanwezige groepsdynamiek; de kans op onderlinge conflicten of coalitievorming
- de groepsgrootte
- het groepsklimaat; constructief versus negativistisch of destructief
- de houding van de groep ten opzichte van de begeleiding
- voorafgaande ervaringen met en kennis van de groep door de begeleiders

Met betrekking tot de aard en de kenmerken van de uitstap zelf:

- mogelijkheden om consistent toezicht en overzicht te houden
- de mate van structurering van het traject
- contactrisico met en bereikbaarheid van slachtoffer(s).

² Het moet duidelijk zijn dat jongeren, voor wie de beslissing genomen is tot uithanden geven, de instelling niet kunnen verlaten.

Soorten omkadering

Groepsactiviteiten met begeleiding

De begeleiding van groepsactiviteiten door personeel van de openbare gemeenschapsinstelling varieert afhankelijk van de ingeschatte persoonsgebonden risicofactoren, de groepsgebonden risicofactoren, de mate van structurering van de activiteit en de mogelijkheden om toezicht te houden van 1 tot 4 begeleiders. Minimaal wordt gestreefd naar een verhouding van 1 begeleider voor 5 jongeren.

Individuele activiteiten met begeleiding

De begeleiding van individuele activiteiten door personeel van de openbare gemeenschapsinstelling varieert afhankelijk van de ingeschatte persoonsgebonden risicofactoren, de mate van structurering van de activiteit, de mogelijkheden om toezicht te houden en de mate waarin een beroep kan worden gedaan op de hulp van externe begeleiders (bv. externe hulpverlener, ouder, voogd, vrijwilliger, politieagent...). Deze variatie kan zowel betrekking hebben op de aard van de interne begeleiding (bv. opvoeder, staflid, chauffeur,...) als op het aantal interne begeleiders.

Individuele activiteiten zonder begeleiding

Individuele activiteiten zonder begeleiding situeren zich steeds in de laatste fase(n) van het verblijfstraject. Het gaat om activiteiten die de jongere geheel zelfstandig onderneemt. Dit belet niet dat dergelijke activiteiten vanuit de openbare gemeenschapsinstelling steeds van op afstand gemonitord worden. Deze monitoring zal naargelang de omstandigheden en rekening houdend met persoonsgebonden risicofactoren variëren qua intensiteit en bijvoorbeeld plaatsvinden aan de hand van tijdsafspraken, attesteren (bv. in het geval van sollicitaties of therapeutische consultaties), vervoer- en betaalbewijzen, stand-by telefonische ondersteuning vanuit de openbare gemeenschapsinstelling tijdens de activiteit, voorafgaande planning en evaluatie van de activiteit met de jongere, voorafgaande telefonische contacten en afspraken met de externe begeleiders (ouder, voogd, externe hulpverlener, vrijwilliger,...) in verband met het verloop en de structurering van de activiteit, nauwgezette evaluatie van de activiteit met de externe begeleiders achteraf,...

Soorten uitstappen

Uitstappen gericht op het ontwikkelen van vaardigheden

Het betreft hier uitstappen gericht op het ontwikkelen of verbeteren van vaardigheden in de verschillende levensdomeinen.

Zelfverzorging

Hiermee worden vaardigheden bedoeld die betrekking hebben op verzorging van lichaam en kleding. Weten wat gezond voor je is, wat de ingrediënten zijn van een

gezonde levensstijl. Weten hoe je jezelf moet verzorgen zodat je op anderen een acceptabele en zelfs plezierige indruk maakt.

Voorbeelden van uitstappen³: activiteiten in het kader van gezondheidsvoorlichting en –educatie,...

Leven van alledag

Dit betreft alle vaardigheden die iemand nodig heeft om zonder al te veel problemen in onze dagelijkse samenleving te functioneren. Hoe koop je spullen? Hoe bedien je apparaten? Hoe werkt het openbaar vervoer, een OCMW? Wat is er te koop op de woonmarkt? Hoe ga je met geld om, enz...

Voorbeelden van uitstappen: winkelen, bezoeken van centra maatschappelijke dienstverlening, een woonst zoeken,...

Omgang met anderen

Onder deze noemer vallen omgangsvormen, maar ook weerbaarheid (assertiviteit). Andere thema's die in dit domein aan bod komen zijn: het kunnen uiten en beheersen van gevoelens, omgaan met gezag en autoriteit, opbouwen en onderhouden van sociale contacten en vriendschappen, vorm geven aan intimiteit en seksualiteit, je eigen positie leren bepalen tussen twee culturen, ten opzichte van bepaalde groepen in de samenleving en de samenleving als geheel.

Voorbeelden van uitstappen: een zoektocht in de stad met allerlei opdrachten, waarbij alles in functie staat van 'anderen aanspreken' en 'dingen vragen',...

Studie en werk

Hiermee worden alle vaardigheden bedoeld die te maken hebben met het zoeken van een opleiding en van (vrijwilligers-)werk. Hoe kom je tot reële studie- of beroepsaspiraties? Welke leermethoden bestaan er en hoe pas je ze toe? Hoe plan je jouw werk?

Voorbeelden van uitstappen: inschrijving op school, naar een VDAB-kantoor of interim-bureau gaan, solliciteren,...

Vrije tijd

Vaak wordt onvoldoende aandacht besteed aan het zelf invullen en structureren van de vrije tijd. Jongeren kampen vaak met verveling, hangen rond of hebben een zeer beperkte belangstellings sfeer. Soms hebben ze drempelvrees ten aanzien van bepaalde verenigingen, clubs of initiatieven of voelen ze zich uitgesloten. Bedoeling is hier om de horizon van jongeren te verbreden, hen op het spoor te laten komen van hun eigen interesses en hen de weg te wijzen naar een meer gestructureerde of georganiseerde vrijetijdsbesteding op het vlak van sport, cultuur en recreatie.

Voorbeelden van uitstappen: bioscoop, schaatsen, kajak, mountainbike, bijwonen sportmanifestaties, strandwandeling, theater, musical, musea, activiteiten in club- of verenigingsverband...

³ Deze voorbeelden zijn louter illustratief bedoeld.

Ervaringsleren

Ervaringsleren beoogt als methodiek een specifieke situatie te creëren, die jongeren in staat stelt concrete ervaringen op te doen op grond waarvan zij gemotiveerd en in staat gesteld worden opnieuw te leren.

De nadruk ligt op het activerende aspect: de jongere wordt uitgenodigd om deel te nemen aan een activiteit met een uitdagend maar ook dwingend karakter. Hij is genoodzaakt initiatief en verantwoordelijkheid te nemen, zich vragen te stellen, creatief naar oplossingen te zoeken en keuzes te maken. Toch blijft de uitkomst van zijn handelen dan nog onzeker, want de actie kent, hoewel zorgvuldig opgezet, geen op voorhand vastgelegde structuur.

De activiteit vormt geen doel op zich, maar is slechts een middel om individuele en groepsleerprocessen op gang te brengen. Deze komen aan bod in een nabespreking of reflectie, waarin de beleving van de jongere centraal staat. Deze reflectieve bespreking vormt een uitgangspunt voor nieuwe actie. Zo vormt de cyclus actie-reflectie-actie de basis van de methodiek ervaringsleren.

Voorbeelden van uitstappen: een oefentraject in een stad of in de Ardennen, deelname aan een voorbereidingsweekend van een onthemingsproject (Albezon),...

Onderwijsactiviteiten

Ook de kwalitatieve uitbouw van het huisonderwijs⁴ vereist mogelijkheden tot extramurale activiteiten. Door middel van extramurale activiteiten kunnen beter bepaalde leerdoelstellingen worden bereikt of is het mogelijk om een leeromgeving te creëren waarbinnen vaardigheden en attitudes op een realistische en praktijkgerichte manier kunnen worden ingeoefend en ontwikkeld.

Voorbeelden van uitstappen: deelnemen aan een verkoopstand van de eigen minionderneming ergens te lande waar de producten van het bedrijfje verkocht worden, tuinwerk op de campus maar buiten de omheining, een werkbezoek of werkplekervaring in een bedrijf,...

Activiteiten gericht op maatschappelijke integratie – herstelgerichte of constructieve activiteiten

In overeenstemming met de toegenomen maatschappelijke aandacht voor de thema's wederkerigheid en sociale verbinding en voor de positie van slachtoffers in de benadering van delinquent gedrag, ontwikkelen de openbare gemeenschapsinstellingen voor de hen toegewezen jongeren meer en meer activiteiten die gericht zijn op 'iets terug geven' aan de maatschappij, op het confronteren van de jongere met de door hen aangerichte schade en op het herstellen van deze schade. Dit wordt gezien als een noodzakelijke voorwaarde om tot een aanvaardbare herintrede in de samenleving te komen.

⁴ Voor een gedetailleerde presentatie van het huisonderwijs zie: *Ontwerp van eindrapport: hertekeningsfase onderwijs in de Gemeenschapsinstellingen voor Bijzondere Jeugdbijstand*. 11 december 2000

Concrete doelstellingen van activiteiten gericht op maatschappelijke integratie kunnen zijn:

- de jongere confronteren met het leed van slachtoffers ten einde bij hen gevoelens van empathie en vaardigheden tot perspectiefneming te ontwikkelen;
- jongeren meer verantwoordelijk maken door hen te helpen om de draagwijdte en potentiële gevolgen van hun daden beter te begrijpen;
- de betrokken jongere helpen om inzicht te verwerven in de contextuele inbedding van zijn probleemgedrag en hem een minder pessimistische toekomstvisie bijbrengen;
- de jongere helpen om zijn gevoel van zelfwaarde te ontwikkelen en zich bewust te worden van zijn vermogen om tot positieve actie over te gaan
- een bezinningsproces op gang brengen zowel met betrekking tot de eigen plaats in de samenleving als de maatschappij in algemene zin
- maatschappelijk engagement uitlokken door middel van individuele inspanningen en het stimuleren tot solidariteit en samenwerking

Vrijwillige en belangeloze activiteiten kunnen zich richten naar zieken, gehandicapten, bejaarden, dieren... Zij worden georganiseerd in functie van de mogelijkheden die zich aandienen en rekening houdend met de persoonlijkheid en de problematiek van de betrokken jongeren.

Voorbeelden van uitstappen: schoonmaken van een terrein na een sportevenement, opruimingswerken in een natuurreservaat, een uitstap begeleiden van de bewoners uit een tehuis voor andersvaliden, herstelbemiddeling, herstelgericht groepsoverleg, deelname aan een externe vorming 'slachtoffer in beeld',...

Contextgerichte activiteiten

De gemeenschapsinstellingen willen zeer bewust handelen vanuit een activeringsoptiek waarbij de nadruk wordt gelegd op het verhogen van de draagkracht van het gezin, het uitbreiden van het vaardigheidsrepertoire van jongeren, het versterken van eventuele terreinen waar de jongere nog goed functioneert, van aanwezige verbindingen binnen het gezin,... In de integratie van versterkte competenties en de overdracht ervan naar andere contexten vervult het thuismilieu een belangrijke rol als deelnemer en mediator.

Een eerste stap daarbij is doorgaans het herstellen of installeren van externe grenzen in het thuismilieu, vertrekkend vanuit het sturende en beveiligende kader dat de instelling biedt. De uitdaging is vervolgens om iedereen op zijn verantwoordelijkheid aan te spreken en de jongeren en zijn context vanuit de begrensde en veilige residentie stapsgewijs te laten experimenteren. Zowel ouders als jongere spelen hierin een actieve rol.

In een eerste fase wordt de hulpvraag met de ouders besproken en trachten we samen met hen de moeilijkheden in kaart te brengen en overzichtelijk te maken. Mede op basis van deze informatie en in samenspraak met ouders en jongere bepalen we de pedagogische doelstellingen van het verblijf. De ouders worden ook geregeld geïnformeerd en eventueel om advies gevraagd met betrekking tot het reilen en zeilen van de jongere in de instelling.

In een volgende fase worden in gezamenlijk overleg concrete doelen voor dagbezoeken of weekends vastgelegd, waarbij ouders handvatten aangereikt krijgen

over hoe ze met eventueel probleemgedrag van hun adolescent kunnen omgaan. Ook de jongere en zijn context bepaalde ervaringen bewuster laten beleven en bekijken, kan helpen om de transfer van het geleerde naar minder begrensde situaties meer kracht bij te zetten.

Wanneer het de bedoeling is de jongere opnieuw te oriënteren naar zijn thuismilieu of de aanwezige banden met het thuismilieu verder te versterken, is er sprake van een stapsgewijze opbouw van verloven, waarbij de jongere steeds frequenter of voor langere 'proefperiodes' naar huis gaat. Elke keer wordt met de ouders besproken hoe het tijdens een dergelijke periode ging.

In sommige gevallen, bijvoorbeeld voor ouders en jongeren die niet (onmiddellijk) een beroep kunnen doen op een extern begeleidingsaanbod, wordt – in nauw overleg met de verwijzer – de terugkeer naar huis nog enige tijd vanuit de gemeenschapsinstelling gevolgd en begeleid na het vertrek van de jongere.

Bij ernstige gedragsproblemen moeten effectieve interventies in staat zijn om tussen te komen op verschillende niveaus en zich niet alleen beperken tot de gezinscontext. Ook domeinen zoals de ruimere familie, omgang en relaties met leeftijdsgenoten, het functioneren op school, de invloed van de buurt, vrijetijdsbesteding... moeten bij het opzetten van een hulpverleningstraject in het vizier genomen worden.

Omdat het herstel van contacten meestal niet spontaan gebeurt, is het van belang om het netwerk rond de jongere opnieuw te activeren. Dikwijls vraagt het een hele zoektocht om vertrouwenspersonen in de familie of ruimere leefomgeving op te sporen en de dialoog weer te hervatten.

Voorbeelden van uitstappen: dagbezoeken, weekendverloven in het thuismilieu,...

Activiteiten in functie van vervolghulpverlening

De intensiteit waarmee en de manier waarop we de context in ons aanbod betrekken wordt mee bepaald door het individuele traject dat een jongere doorloopt tijdens zijn verblijf in de instelling. Dit traject dient heel duidelijk gesitueerd te worden tussen de weg die al werd afgelegd vóór en het meest gewenste vervolg op de plaatsing. Afhankelijk van deze plaatsbepaling en uitgaande van het subsidiariteitsbeginsel wordt onderhandeld met externe hulpverleners, diensten en initiatieven over vervolghulpverlening. Voorbereidende activiteiten in functie van een naadloze overgang naar vervolghulpverlening kunnen een extramuraal karakter hebben.

Voorbeelden van uitstappen: een intakegesprek bij een andere instantie voor een vervolgtraject van begeleiding,...

Externe niet-medische therapie

Het betreft hier vrijwillige, ambulante behandelingen van niet-medische aard die uitgaande van de problematiek van de betrokken jongere en na multidisciplinair overleg als geïndiceerd worden beschouwd binnen het specifieke hulpaanbod, maar die niet binnen de instellingsmuren kunnen worden voorzien.

Voorbeelden: ambulante psychotherapie in een Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg, ambulante hulpverlening in een Centrum Algemeen Welzijnswerk,...

Eventuele deelname aan buitenlandse instellingsactiviteiten met een pedagogische finaliteit is slechts uitzonderlijk mogelijk nadat de jeugdrechter hiervoor voorafgaandelijk op de hoogte is gesteld. Hetzelfde geldt in een gesloten gemeenschapsinstelling ook voor meerdaagse activiteiten.